

COLLOQUIA RUSSICA

Series I, vol. 7

RUS' AND THE WORLD OF THE NOMADS (THE SECOND HALF OF 9TH–16TH CENTURY)

Publication from the 7th
International Scientific Conference,
Plzeň, 23th–26th November, 2016

Editor
Vitaliy Nagirnyy

Krakow 2017

Editorial board:

Dariusz Dąbrowski (Bydgoszcz), Đura Hardi (Novi Sad),
Aleksey Martyniuk (Minsk), Adam Mesiarkin (Bratislava),
Vitaliy Nagirnyy (Krakow) – editor, Kinga Trzcińska (Kraków)
Pavel Vařeka, (Plzeň), Myroslav Voloshchuk (Ivano-Frankivsk),
Barbara Żurek (Krakow) – editorial assistant

Advisers:

Aneta Gołębiowska-Tobiasz (Plzeň)

Revision, translation and stenographic recording:

Magdalena Frączek, Marcin Klemenski, Andrea Königsmarková,
Halina Poslavska, Taťána Součková, Andriy Stasiuk

Desktop publishing:

Barbara Żurek

Cover design:

Barbara Żurek

On cover:

front page:

Miniature of the Radziwiłł (Königsberg) Chronicle

last page:

„Military confrontation of Rus’ and the Polovtsian Steppe
(the second half of 11th – beginning of 12th century)”, by Stsiapan Tsemuschau

Editorial board might not share contributors views and their opinions

are not to be identified with Editorial board’s outlook.

Copying and reprinting without written permission
from the Editorial board is forbidden

© Copyright by the Jagiellonian University

Krakow 2017

ISSN 2353–219X

Editorial board:

Zakład Historii Europy Wschodniej
Instytut Historii Uniwersytet Jagielloński
ul. Gołębia 13, p. 303, 31–007 Krakow

Norbert Mika
(Warszawa)

Tatarská otázka v politických misích císařských kurýrů a poslů k moskevskému dvoru v letech 1587–1589

Habsburská poselstva vyslaná v letech 1587–1589 na moskevský dvůr měla v zásadě dva hlavní cíle. Zaprvé – zrušení dynastického svazku Polsko-litevské unie se Švédskem, který byl nebezpečný pro obě strany a dosazení arcivévody Maxmiliána, bratra císaře Rudolfa II., na polský trůn. Zadruhé – zastavení turecké expanze v Evropě a s ní spojených tatarských nájezdů. Byla zvažována také varianta likvidace Krymského chanátu. Odtud plynula nabídka moskevské vlády poskytnout vídeňskému dvoru vysokou finanční podporu ve výši 3 000 000 zlatých ve stříbře. Problémem v pochopení všech složitých otázek souvisejících s prezentovanou tematikou jsou obsahově rozdílné písemné relace z pobytu Mikuláše Varkoče v Moskvě. Jedná se o dochované protokoly tzv. poselského prikazu – v ruském jazyce, a závěrečné hodnocení samotného M. Varkoče – dochované ve španělském překladu. V těchto textech popsaná tatarská otázka prezentuje rozdílnou chronologii událostí i odlišné detaily z průběhu jednotlivých rozhovorů. Přesto není pochyb o tom, že ohrožení ze strany Tatarů stejně jako Turků a dokonce Poláků, Litevců a Švédů vybuďovalo most, který spojil vzdálené partnery dialogu. Tímto způsobem přinejmenším vnímaly tyto záležitosti dvory v Moskvě a ve Vídni v letech 1587–1589.

Ohrožení habsburské monarchie ze strany Osmanské Porty způsobené zápasem o Uhry, přinutilo úřady ve Vídni hledat spojení a vyvíjet různorodé aktivity směřující k zastavení nebezpečných přívrženců islámu¹. Úzkost nevzbuzovali jen samotní Turci, ale také jejich podporovatelé Tataři. Ti o sobě v zemích podléhajících vídeňskému

---

¹ F. Kameníček, *O účincích válek tureckých na Čechy a Moravu okolo roku 1600*, Brno 1889, s. 3–17; J. Pánek, *Turecké nebezpečí a předbělohorská společnost*, „*Studia Comeniana et Historica*”, 11, 1981, s. 53–72; Idem, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, „*Československý časopis historický*”, 36, 1988, s. 856–872; 37, 1989, s. 71–84; T. Rataj, *Turecká brozba a raně novověké zpravodajství v předbělohorských Čechách*, [in:] *Národnostní skupiny, menšiny a cizinci ve městech: Praha – město zpráv a zpravodajství*, Praha 2001, s. 233–261 (*Seria: Documenta Pragensia*, t. 19).

dvoru dali vědět již v letech 1529² a 1566³, při drancování měst a vesnic, a odvádění obyvatel do zajetí. Obavy se objevily rovněž v předvečer a v průběhu velké Osmansko-Habsburské války v letech 1592–1606⁴. Zde je třeba připomenout, že i v letech před uvedenými událostmi (1583, 1585, 1588) docházelo v tehdejších uherském pohraničí k lokálním ozbrojeným incidentům, které měli na svědomí bojovníci ve znaku pŕlměšice, což vyvolalo oprávněný strach v celé habsburské monarchii, tedy i v českých zemích⁵.

Pro eliminování plundrujících nájezdů černomořských kočovníků, vyslala administrativa císaře Rudolfa II., uherského a českého krále, na moskevský dvůr ruského cara Fjodora Ivanoviče zvláštního kurýra, jehož úkolem bylo nalézt na východě vhodného spojence. Tatarská otázka nebyla hlavním cílem plánované mise. Zpočátku nebyla brána příliš vážně, hlavní důraz byl kladen na eventuální spojení proti pánovi krymských Tatarů – tureckému sultánovi Muradovi III. K omezení sultánovy agrese vůči habsburským zemím, mělo posloužit udržování ho ve vojenském stavu s novým perským šáhem Abbásem I. Velikým⁶.

Habsbursko-moskevská jednání měla být také namířena proti mladému švédskému králevici Zikmundovi Vasa, který ohlásil svou kandidaturu na krále Polska a Litevského velkoknížectví. Jeho konkurentem byl habsburský arcivévoda Maxmilián, bratr císaře Rudolfa II. Z důvodu nejednoznačné volby se rozhořel ostrý boj mezi oběma uchazeči⁷. Maxmilián si uvědomoval, že cesta Zikmunda Vasy ze Švédska do Krakova bude dost dlouhá, a tak v září 1587 shromáždil na Moravě nevelký ozbrojený oddíl 400 jezdců a vyrazil do Slezska. Díky podpoře českých, moravských, slezských a lužických stavů se jeho síly den ode dne rozrůstaly. V momentě překračování polských hranic dne 10. října měl pod svým velením již 2500 jezdců a stejný počet pěších. Polský kancléř

² G. Uhlich, *Geschichte der ersten türkischen Belagerung Wiens – im Jahr 1529. Zweiter Abschnitt*, Wien 1784, s. 98; F. Stöller, *Soliman vor Wien*, „Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Wien“, 9/10, 1929/1930, s. 11–76; N. Jorga, *Die Geschichte des Osmanischen Reiches nach Quellen dargestellt*, Bd. 1, Darmstadt 1997, s. 479–481; G. Dürriegl, *Die erste Türkenbelagerung*, [in:] *Wien 1529. Die erste Türkenbelagerung*, red. G. Dürriegl, Wien–Köln–Graz 1979, s. 7–25; J. N. Lorenzen, *Die großen Schlachten. Mythen, Menschen, Schicksale*, Frankfurt am Main–New York 2006, s. 17–54; S. Faroqhi: *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Bd. 3, München 2004, s. 16–19, 33–37; F. Opll, *Die Wiener Türkenbelagerungen und das kollektive Gedächtnis der Stadt*, „Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien“, 64/65, 2008/09, s. 171–197; G. Perjés, *Upadek średniowiecznego Królestwa Węgier: Mohacz 1526 – Buda 1541*, Oświęcim 2014, s. 36; H. Krause a kolektiv, *Mauern um Wien. Die Stadtbefestigung von 1529 bis 1857*, Wien 2014, s. 30–34 (Seria: *Wien Archäologisch*, Bd. 6).

³ G. Emich, *Szigetvár 1566-ban: történeti regény*, kötet 1–4, Pest 1858–1859; E. Wertheimer, *Zur Geschichte des Türkenkrieges Maximilians II. 1565 und 1566*, „Archiv für österreichische Geschichte“, 53, 1875, s. 43–102; N. Sakaoglu, *Bu Mülkün Sultanları (Sultanii acestor meleaguri)*, Oğlak 1999, s. 140–141.

⁴ J. P. Niederkorn, *Die europäischen Mächte und der 'Lange Türkenkrieg' Kaiser Rudolfs II. (1593–1606)*, „Archiv für österreichische Geschichte“, 135, 1993, s. 9–20.

⁵ T. Rataj, *České země ve stínu pŕlměšice. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002, s. 319–320.

⁶ B. Składanek, *Historia Persji*, t. 3, Warszawa 2007, s. 42–47.

⁷ H. Wisner, *Zygmunt III Waza*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2006, s. 11–38; A. Pieńkowska, *Zjazdy i sejmy z okresu bezkrólewia po śmierci Stefana Batorego*, Pułtusk 2010, s. 354–400; P. P. Szpaczyński, *Mocarstwowe dążenia Zygmunta III w latach 1587–1618*, Kraków 2013, s. 52–75.

a hejtman Jan Zamojský, straník Zikmunda Vasy, nechal ve snaze o zastavení Maxmiliána obsadit okolí Krakova svými oddíly, které se kromě polských jednotek skládaly také z Kozáků a Tatarů⁸. Posledně jmenovaní dokonce podnikli několik smělých přeshraničních výpadů, přičemž vypálili městečka Bilsko a Myslowice a také mnoho slezských vsí na Pštinsku a Tošecku⁹.

Mezitím se arcivévoda Maxmilián, který nedokázal ovládnout Krakov – kde byl již 27. prosince 1587 korunován Zikmund III. Vasa polským králem – přesunul se svými oddíly směrem k Velkopolsku. Rychle se však vrátil do Horního Slezska, čili do hranic tehdejší Říše, kvůli obavám z oddílů Jana Zamojského, který jej nepřestal pronásledovat. K rozhodující bitvě došlo 24. ledna 1588 u Byčiny u severních hranic Horního Slezska. Zamojský porazil habsburského konkurenta o polskou korunu, zajal jej a převezl na své privátní sídlo v Krasnystawu¹⁰. Hejtman Zamojský při té příležitosti souhlasil s plundrováním majetků Slezanů loupeživými a násilnými kozáckými a tatarskými oddíly, čímž je chtěl potrestat za vydatnou vojenskou pomoc Maxmiliánovi. Obětí útočníků se tehdy stalo asi 400 vsí a města Byčina, Klučbork a Olešno¹¹.

V těchto podmínkách, pravděpodobně na podzim roku 1587¹², byl na dvůr cara Fjodora Ivanoviče do Moskvy vyslán císařský kurýr Lucas Pauli¹³, jehož úkolem bylo vysondovat, jaké tam panují nálady a zjistit informace ohledně možnosti získat konkrétní pomoc při usilování Habsburků o polský trůn a proti ohrožení ze strany Turků a Tatarů. Lucas Pauli nebyl v Rusku poprvé. V létě 1587 byl dokonce vyslán ruským možno-

⁸ *Diarium pana Smila Osovského z Dubrvice a na Třebíči, čili popis cesty jeho do Polska, kterou vykonal r. 1587 s arciknížetem rakouským Maxmiliánem, voleným králem polským*, vyd. F. Kameníček, „Časopis Musea Království Českého“, 62, 1888, s. 380–381.

⁹ *Nicolaus Pol – Die Jahrbücher Breslau's*, [in:] J. G. Büsching, *Zeitbücher der Schlesier*, Bd. 4, Lief 1, Breslau 1823, s. 154; E. E. von Mayer, *Des Olmützer Bischofs Stanislaus Paulowski Gesandtschaftsreisen nach Polen aus Anlass der Königswahl nach dem Ableben Stefan I. 1587–1598*, Kremsier 1861, s. 97–99; *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, t. 7: 1586–1591, Praha 1891, nr 190, s. 329.

¹⁰ M. Plewczyński, *Bitwa pod Byczyną 24 stycznia 1588 r.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości“, 17 (1), 1971, s. 125–170; W. Kaczorowski, *Bitwa pod Byczyną*, Opole 1988, s. 113.

¹¹ *Des Barth. Bencke, Pastorius zu Pietschen, Bericht über die daselbst im Jahre 1588 gelieferte Schlacht*, hrsgb. L. von Ledebur, „Allgemeins Archiv für die Geschichtskunde des Preussischen Staates“, 10, 1833, s. 131–144; *Stanislaw Rescii diarium 1583–1589*, wyd. I. Czubek, [in:] *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, t. 15, cz. 1, Kraków 1915, s. 185.

¹² Czesław Nanke pouze všeobecně konstatuje, že Pauli byl do Moskvy vyslán ještě před byčinskou katastrofou, srov.: Cz. Nanke, *Z dziejów polityki Kuryi rzymskiej wobec Polski*, Lwów 1921, s. 70.

¹³ Podle Ruslana Skrynnikova, *Borys Godunov*, překlad J. Dancygier, M. Migdalska, Warszawa 1982, s. 43, L. Pauli byl emisarem B. Godunova. Tuto informaci je ale třeba upřesnit. Je bez nejmenších pochyb, že L. Pauli byl kurýrem císaře Rudolfa II., srov.: *Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными* [dále: ПДС], т. 1, Санкт-Петербург 1851, стб. 1101–1107; т. 2, Санкт-Петербург 1852, стб. 389–390, 395–396; H. Uebersberger, *Österreich und Russland seit dem Ende des 15. Jahrhunderts*, Bd. 1: 1488–1605, Wien–Leipzig 1906, s. 525–528, 530–531; W. Leitsch, *Moskau und die Politik des Kaiserhofes im XVII. Jahrhundert*, Th. 1: 1604–1654, Graz–Köln 1960, s. 30–33, 37, 44, 54, 61–63, 294. Během cest mezi vídeňským a moskevským dvorem byl L. Pauli angažován (samozřejmě ne nezištně) také do diplomatických misí pro B. Godunova a jiné carské hodnostáře. To se také stalo v létě 1587, kdy se objevil v blízkosti císaře, kterému předal informaci, že moskevští představitelé jsou připraveni podpořit habsburského kandidáta na polskou korunu, srov.: H. Uebersberger, *Österreich und Russland*, s. 518–531; Cz. Nanke, *Z dziejów polityki Kuryi rzymskiej*, s. 70.

vládcem Borisem Godunovem do Prahy s nabídkou uzavření carsko-císařské dohody. Tehdy měl možnost zjistit, že oteče skutečné vlády v zemi nedrží infantilní a mentálně zaostalý car Fjodor, ale carský švagr a zároveň podkoní i nejvyšší rádce v jedné osobě – Boris Godunov¹⁴. S ním se L. Pauli setkal na přelomu let 1587/1588, i když jen ve funkci kurýra a ne císařského posla – takže nebyl zplnomocněn uzavírat závazné smlouvy. V této souvislosti v únoru 1588 opustil Moskvu a vydal se do Prahy. Tam dorazil 12. dubna a o tři dny později byl přijat na oficiální audienci u samotného císaře Rudolfa II., při které podal ústní správu o průběhu vykonané mise.

Pravděpodobně ještě během zpáteční cesty do Čech se L. Pauli dozvěděl o porážce, kterou arcikníže Maxmilián utrpěl 24. ledna 1588 u Byčiny. To bylo také prvořadým tématem na habsburském dvoře. Rudolf II. proto vyslal Lucase Pauliho za svým bratrem vězněným v Krasnystawu, kam císařský kurýr dorazil v srpnu 1588. U Jana Zamojského s vězněm Maxmiliánem zacházeli velmi liberálně, o mnoho lépe, než by se v případě zajatého nepřítele dalo předpokládat. Objevily se dokonce zvěsti o možných tajných dohodách polského kancléře s arcivévodou¹⁵. Když tedy L. Pauli dorazil do cíle, mohl bez problémů předat mladému Habsburkovi listy od cara Fjodora Ivanoviče a Borise Godunova a bez zábran s ním vést rozhovory. Jak L. Pauli později vzpomínal, arcivévoda se otevřeně vyjádřil, že se nehodlá vzdát polské koruny ani vlády na Litvě. Skrze císařského kurýra v této věci také sestavil prosbu k caru Fjodorovi, aby mu pomohl při usilování o krakovský trůn. Zároveň přislíbil, že v případě úspěchu nebude usilovat o rozšiřování území Polsko-litevské unie směrem na východ. Navíc připomenul pro vídeňský i moskevský dvůr důležitou otázku zastavení dalšího vojenského postupu Osmanské Porty a jí podřízeného spojence – Krymského chanátu. Navrhl dokonce utvoření společné koalice „противъ Турка и Татаръ”¹⁶.

Lucas Pauli odjel z Krasnystawu a zamířil předat informace získané od arciknížete Maxmiliána císaři Rudolfovi II. Ten se dlouho nerozmýšlel a rozhodl se realizovat plány habsburského domu uzavřením spojenectví či určité formy závazné dohody s carem Fjodorem Ivanovičem tím, že k němu vyslal ne jen kurýra, ale nyní již oficiální poselstvo. Šlo zde o zmáčknutí Unie v kleštích, vynucení si rezignace nového krále Zikmunda III. Vasy a dosazení arciknížete Maxmiliána, samozřejmě po jeho předchozím propuštění z Krasnystawu. Zisk z takového výsledku situace by plynul jak pro Moskvu – přetržením pro ni nebezpečného dynastického svazku Švédska s Unií, tak pro Vídeň – posílením habsburského domu i protiturecké a protitatarské koalice v této části Evropy. Zde je třeba připomenout, že v červnu 1587 se směrem na Moskvu vydaly početné jednotky krymských Tatarů odhadované na 40 tisíc ozbrojenců pod vedením carevičů (synů chána Devleta I. Gireje) – Alpa Gireje a Selameta Gireje. Výprava byla sice carskými vojsky zastavena u Tuly na řece Upě, pravém přítoku Oky, nebezpečí ze strany stepních

¹⁴ С. Ф. Платоновъ, *Очерки по исторіи смуты в московскомъ государстве XVI–XVII вв.*, Санкт-Петербург 1910, с. 150–199; R. Skrynnikow, *Borys Godunow*, s. 22–54; D. Czarska, *Borys Godunow*, Wrocław–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 8–41.

¹⁵ S. Grzybowski, *Jan Zamojski*, Warszawa 1994, s. 220–221.

¹⁶ *ПАС*, т. 1, стр. 1132–1133: „Przeciw Turkom i Tatarom”.

nájezdníků tím však nebylo zažehnáno¹⁷. O rok později, přesněji počátkem října 1588, došlo ke kontaktům s Turky v uherském pohraničí, což přinutilo habsburské orgány vyslat tam svá vojska. Zprávy o těchto událostech se hlasitě roznesly také po českých zemích a způsobily neklid v celém státě. Informaci uveřejnily dokonce i pražské noviny, pro tento důvod speciálně vydávané¹⁸.

V čele habsburského poselstva do Moskvy stanul slezský šlechtic Mikuláš Varkoč z Nobšic (*Niklas Warkotsch vel Warkatsch*), pán na Želovicích (*Żelowice, n. Silbitz*) u Strělína a Doběřčicích (*Dobiercice, n. Wilmsdorf*) u Klučborku¹⁹. Císařský diplomat měl zájem na úspěchu mise jak ze služebního pohledu – spoléhal na vděčnost panovníka, tak i soukromě – protože jeho majetek v Doběřčicích byl vážně poškozen v důsledku vyplenění okolí Klučborku vojsky Zamojského, podporovaného Kozáky a Tatary po bitvě u Byčiny (po 24. lednu 1588)²⁰. M. Varkoče v podniknuté misi doprovázel, mimo jiné, také již dříve zmíněný císařský kurýr L. Pauli, obeznámený se situací na carském dvoře.

Poselstvo se na cestu z Prahy vydalo dne 3. října 1588,²¹ ve směru přes území Polsko-litevské unie, jejíž představitelé však neměli z důvodu konfliktu s Habsburky zájem na úspěchu mise, a proto je přes hranice nepustili. Poselstvo, nacházející se již ve Vratislavi, bylo nuceno se vrátit do Prahy, kde však Rudolf II. přesvědčil Mikuláše Varkoče k podniknutí nové cesty, přičemž jej vybavil doporučujícími listy pro cara Fjodora a regenta Borise Godunova datovanými 9. a 19. prosince 1588²². Dne 20. prosince 1588 se habsburští vyslanci vydali na novou cestu, tentokrát odlišným směrem s krátkou zastávkou ve Štětíně²³. Odtud se s pomocí lübeckého obchodníka Kašpara Krona, převle-

¹⁷ R. Skrynnikow, *Borys Godunow*, s. 42; L. Podhorodecki, *Chanat Krymski i jego stosunki z Polską w XV–XVIII w.*, Warszawa 1987, s. 119; O. Гайворонский, *Повелители двух материков*, т. 1, Киев–Бахчисарай 2007, с. 300–314; B. A. Волков, *Крым в XIV–XVII вв. Исторический очерк*, [in:] *Методические рекомендации для школ Российской Федерации по проведению уроков и внеклассных мероприятий, посвященных воссоединению России и Крыма*, ред. А. Л. Семенов, Москва 2014, с. 197.

¹⁸ T. Rataj, *České země ve stínu pülměsice*, s. 320.

¹⁹ *Die Wappen des schlesischen Adels J. Siebmacher's großes Wappenbuch*, Bd. 17, Neustadt an der Aisch 1977, s. 99–100; J. Pilnáček, *Rody starého Slezska*, Brno 2010, č. 1855, s. 373. J. Maciřek, *První český obraz Rusí „Kronika moskevská“ (z r. 1590) a jeho prameny*, „Slavia“, 31, 1962, s. 378–407; J. Procházka, *Cesta slezského šlechtice do Ruska v roce 1589*, „Slezský sborník – Acta Silesiaca“, 95 (53), 1997, s. 255–262.

²⁰ Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Księstwo oleśnickie*, sign. 1175, pag. 26–29, 34–35; *Rep. 135*, sign. 469 (stará signatura: V 57), pag. 450–451.

²¹ V literatuře uváděná datace odjezdu Varkoče a Pauliho – 23. září nebo 23. října – nezní věrohodně, srov. H. Uebersberger, *Österreich und Russland*, s. 537; P. P. Szpaczyński, *Mocarstwowe dążenia Zygmunta III*, s. 99, pozn. 288. Posledně uvedený autor se odvolává na výsledky výzkumu prvního autora, přičemž uvádí jak mylnou dataci (23. září), tak i stranu v práci, ze které čerpal (s. 529, místo s. 537). Jediným dochovaným a věrohodným pramenem události je protokol uložený ve fondech tzv. poselského příkazu v Moskvě, který uvádí, že císařští vyslanci vyrazili na cestu „въ третей день Октября“, tedy 3. října, srov.: *ПАС*, т. 1, стр. 1103. Autor ruského protokolu samozřejmě mohl dataci uvést podle v Moskvě používaného juliánského kalendáře. V tom případě by M. Varkoč a L. Pauli museli Prahu opustit 13. a ne 3. října. Ani to však není jisté, protože moskevský dvůr informoval někdo jiný než uvedení císařští diplomaté, kteří jako katolíci z území Říše jistě používali gregoriánský kalendář.

²² *ПАС*, т. 1, стр. 1143–1144, 1150–1151.

²³ J. Procházka uvádí, že cesta císařského poselstva vedla také přes Gdaňsk, srov.: J. Procházka, *Cesta slez-*

čení za kupce, vydali do Pruska, kde se z bezpečnostních důvodů rozdělili. M. Varkoč, L. Pauli a K. Kron s doprovodem dorazili do tehdy litevského Novogrodku, ostatní zůstali v Prusích. Z Novogrodku, kde císařským vyslancům mnohé překážky a nebezpečnosti připravil tamní litevský hejtman Matej Lenk (*Матвей Ленк*), pokračovali do Pskova, již na území ruského cara Fjodora Ivanoviče. Odtud přes Novgorod a Tver, v březnu 1589 dorazili do Moskvy, jako první Lucas Pauli, a krátce po něm Mikuláš Varkoč. Zbytek doprovodu, který se od M. Varkoče oddělil, zůstal uvězněn na území Litvy²⁴.

Ve speciální instrukci pro ruského kurýra, jehož úkolem bylo přivítat Lucase Pauliho a doprovodit jej do hlavního města, bylo nařízeno podat informaci, že na moskevském dvoře zrovna pobývá krymský tatarský carevič – Murad Girej, který přijel, aby sloužil caru Fjodoru Ivanovičovi. Takový popis události měl bezpochyby za cíl vyvolat v císařském vyslanci pocit, že vládce Ruska je důležitým partnerem na mezinárodním poli, který má skutečný vliv na Tatary a na alespoň část politického establishmentu na Krymu. Tento pokus však nepřinesl očekávaný výsledek, neboť pouze utvrdil L. Pauliho v názoru, že Kreml již delší dobu spolupracuje s nebezpečnými vyznavací islámu. K tomu navíc přispěla informace z doslechu, že otec současného cara Fjodora – Ivan IV. Hrozný, známý svou ukrutností, při obsazování Livonska přikázal prodat tamější křesťany Turkům a Tatarům,²⁵ čímž ukázal – jak si poznamenal jeden úředník moskevské kanceláře – „что Его Величество [царь Всей Руси – *N. M.*] больше съ Турки и Татары пріяэнь имель, а не со христьяны”²⁶. Když carská diplomacie pochopila, že se tatarská věc nevyvíjí správným směrem, rychle ujistila habsburského vyslance, že solidarizuje s křesťanskou Evropou, a že Rusko nebude váhat vystoupit proti narušitelům míru, konkrétně Turkům a Tatarům.

Objevení se kurýra Lucase Pauliho v hlavním městě Ruska bylo pouze předehrou před oficiálním příchodem císařského posla, kterým byl výše uvedený slezský šlechtic obklopený skromným sedmičlenným doprovodem. Po příchodu do Moskvy 20. [30.] března 1589, byl Mikuláš Varkoč celkem rychle již 6. [16.] dubna pozván na slavnostní audienci. Poté následovaly ještě dvě další 11. [21.] června a 15. [25.] června 1589²⁷.

ského šlechtice do Ruska, s. 256.

²⁴ ИАС, т. 1, с. 6. 1101–1108.

²⁵ Tehdejší kroniky i dostupná literatura uvádějí různé ukrutnosti a vraždy páchané v Livonsku ruskými vojsky, stejně jako i fakt, že Ivan IV. Hrozný tamější „niewiasty Tatarom na rozpustę wydał”, srov.: *Panowanie Henryka Walezyusza i Stefana Batorego, królów polskich z rękopismów Albertrandego*, vyd. Ż. Onaciewicz, Kraków 1860, s. 112; *Jana Dymitra Solikowskiego arcybiskupa lwowskiego Krótka Pamiętnik Rzeczy Polskich od zgonu Zygmunta Augusta, zmarłego w Knyszynie 1572 r. w miesiącu lipcu, do r. 1590*, vyd. B. M. Wolff, Mohylew–Petersburg 1855, s. 42–43; T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, t. 2: *Epoika przedrozbiorowa*, Lwów–Kraków–Warszawa 1923, s. 33; W. Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej*, Warszawa 1936, s. 152–165; K. Olejnik, *Stefan Batory 1533–1586*, Warszawa 1988, s. 137; J. Besala, *Stefan Batory*, Warszawa 1992, s. 223–224.

²⁶ ИАС, т. 1, с. 6. 1133–1134: „že jeho veličenstvo [car celé Rusi – *N. M.*] měl blíže k Turkům a Tatarům, a ne ke křesťanům”.

²⁷ Datace v textu jsou uvedené podle juliánského kalendáře a v hranatých závorkách podle gregoriánského kalendáře zavedeného v roce 1582. Proto rozdíl 10 dní, srov.: *O. Grotefend, Die Einführung des gregorianischen Kalenders in Danzig*, „Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins”, 1, 1902, s. 64–66; B.

První setkání na moskevském dvoře (6. [16.] dubna), slezský diplomat začal přivítáním cara Fjodora, kterému předal příležitostné dary. Přesto jak uvedl, nemohl mu předat zvláštní císařský dar v podobě „четыре кони, два Индейские, а два Асполитанские“²⁸, které musel poslat zpět z důvodu problémů při průjezdu územím Polsko-litevské unie. Ruský zpravodaj si poznamenal, že car Fjodor se omezil pouze na dva výroky. Oba se týkaly zdraví: císaře Rudolfa II. (kterého car nazval svým bratrem) a druhý na zdraví arcivévodky Maxmiliána. Po udělení kladných odpovědí na oba dotazy už M. Varkoč v další části audience neprobíral politické záležitosti s moskevským monarchou, ale s bojarskou radou, kterou tvořilo pět členů: Andrej Ščelkalov, jeho bratr Vasilij, Ivan Godunov (příbuzný Borise), Ivan Sickij-Jaroslavskij a Elizar Vyluzgin. Projednávala se celá řada mezinárodních témat, zejména ale situace v Polsko-litevské unii a vztahy s Osmanskou říší. Caru Fjodorovi reprezentovaného uvedenými bojary zalichotilo, když údajně císařský posel vyjádřil naději, že ujištění vydaná vládcem Ruska ve věci společného postupu proti politickým protivníkům, tedy zejména proti Polákům a Litevcům, by mohli vyvolat strach i mezi Turky a Tatary. Toto je útržek příslušného výroku, který si v ruštině poznačil jeden z moskevských hodnostářů, pravděpodobně vlivný Andrej Ščelkalov zastávající tehdy úřad kancléře na císařském dvoře, který byl přítomen této konverzaci:²⁹ „И Вашему Царскому Величеству хвала, что Ваше Царское Величество в техъ во всехъ великихъ делехъ доброе раденье учинишь, и темъ землямъ будетъ къ великому прибытку; а не одно то, и Турки и Татаровя отъ того все въ страхованье будутъ“³⁰.

Oficiální stanovisko k tatarské otázce moskevský dvůr přednesl během druhé audience, která se konala 11. [21.] června. Jednotliví carští hodnostáři promlouvali postupně každý na jiné téma, které měli v rámci svých rolí předem nacvičené. Východní otázku, včetně tatarské problematiky, přednesl Elizar Vyluzgin. Uvedl, že ve spolenectví s vládcem Ruska a perským šáhem jsou mnozí orientální monarchové disponující celkem 330 tisíci bojovníky³¹. Výjimkou byl pouze krymský chán Gazi II. Girej, který podléhá tureckému sultánovi a vojensky ho podporuje. Car Fjodor však činí maximum, aby přesvědčil tatarského chána ke změně své politické orientace. Za tímto účelem bylo

Włodarski, *Chronologia polska*, Warszawa 1957, s. 35–45; D. Steinmetz, *Die Gregorianische Kalenderreform von 1582. Korrektur der christlichen Zeitrechnung in der Frühen Neuzeit*, Oftersheim 2011, s. 148–200.

²⁸ ПДС, т. 1, стб. 1141: „čtyři koně, dva indické [ze Západní Indie, tedy z Ameriky?], dva aspolitánské [neapolitáni?]“.

²⁹ R. Skrynnikow, *Borys Godunow*, s. 92.

³⁰ ПДС, т. 1, стб. 1158: „Chvála vašemu carskému veličenstvu, že si vaše carské veličenstvo v těch všech velkých záležitostech horlivě počíná, to bude věc velmi užitečná; a nejen to, ale také Turci a Tataři z toho všeho budou ve strachu“.

³¹ Počet ozbrojenců, kterými měli východní panovníci disponovat je samozřejmě výrazně nadhodnocený. Stejně tak je třeba si všimnout, že již v časech Ivana IV. Hrozného západoevropští autoři odhadovali moskevské a tatarské síly na několik set tisíc. Například papežský legát Antonio Possevino tvrdil, že „panuje všeobecná shoda na tom, že kníže [moskevský – N. M.], kdykoliv bude chtít, může do pole svolat 200 až 300 tisíc jezdců a nespočet Tatarů“, srov.: *Antonio Possevino, Moscovia*, překlad A. Warkotsch, Warszawa 1988, s. 38.

do krymské hordy vysláno zvláštní poselstvo. Vyluzgin také potvrdil informaci dříve poskytnutou Lucasi Paulimu, že v Moskvě přebývá příbuzný Gazi Gireje – carevič Murad Girej, a s ním mnoho tatarských princů a předáků. Ani slovem však nezmínil to, co bylo součástí instrukce pro carského kurýra, který vítal Lucase Pauliho – že Murad Girej přijel, aby sloužil vládci Ruska³². Jak je vidět, moskevský dvůr pochopil, že oficiální předávání této informace císařskému poslu není politicky vhodné. Během setkání navíc ruská strana vyjádřila připravenost k vojenským krokům proti Polsko-litevské unii, Os-manské Portě a jejím spojencům, pokud by to nutná situace vyžadovala. Jinými slovy, došlo k navržení spojení na zásadě – vaši nepřátelé jsou i našimi nepřáteli³³.

Nic nového v důležitém tématu nepřinesla ani třetí audience, která se konala 15. [25.] června 1589. Mikuláš Varkoč mezitím obdržel list pro Rudolfa II., v kterém car Fjodor informoval, že podpoří zájem, aby perský šáh neuzavřel mír s tureckým sultánem. Mimo to je ruský vládce připraven vojensky zasáhnout proti Turkům i jiným nepřá-telům císaře, čímž byli míněni Tataři a dokonce i Poláci a Litevci³⁴.

Detailní informace o probíraných záležitostech se zachovaly v protokolech a do-kumentech ruské provenience, shromážděné v tzv. poselském prikaze³⁵. Poněkud jinak popsal fakta, co se tatarské problematiky týče, sám Mikuláš Varkoč ve své relaci z poby-tu v Moskvě v roce 1589³⁶. Zde je však třeba připomenout, že dle názoru vydavatele této práce, Josefa Polišenského, se originál německé Varkočovy závěrečné zprávy nedochoval, a k dispozici máme jen španělský překlad³⁷. Při porovnání ruského a španělského popisu stejných situací brzy pochopíme, že se rukopisy různí³⁸. Příčiny tohoto faktu nejsou jasné. Možná, že španělský překlad německého originálu nebyl přesný, nebo zna-lost ruského jazyka císařského překladatele, či *vice versa*, znalost němčiny na moskev-

³² *ИИЦ*, т. 1, стр. 1185–1186.

³³ Srov.: H. Uebersberger, *Österreich und Russland*, s. 537–545; J. Procházka, *Habsburská monarchie a státy východní Evropy v obraně proti Turkům na konci 16. století*, „Časopis Matice moravské“, 108, 1989, s. 266–268; Idem, *Cesta slezského šlechtice do Ruska*, s. 258–262.

³⁴ *ИИЦ*, т. 1, стр. 1203–1205.

³⁵ Srov.: J. Procházka, *Prameny k dějinám vztahů Ruska a Rakouska koncem 16. století*, „Slovanský přehled“, 64, 1979, s. 406–409.

³⁶ *Národní knihovna České republiky v Praze: Oddělení rukopisů a starých tisků*, sign. VI E d 9.

³⁷ *Poselství z Prahy do Moskvy roku 1589. La misión de Praga a Moscú 1589* [dále: *Poselství – La misión*], vyd. a úvod J. Polišenský, red. L. Vebr, překl. A. Vaculík, Praha 1974, s. 12. Informace, že německý originál M. Varkočovy relace z roku 1589 se nedochoval, není přesná. Již autor ruského překladu následující zprávy z pobytu císařského posla v Moskvě v roce 1593 vzpomíná, že měl před sebou rukopisný text nazvaný *Herrn Niklas Warkotsch Moskowitzische Relation 1589*, srov.: *Описание путешествия в Москву посла римского императора Николая Варкоча с 22-го июля 1593 года*, перев. и предисл. А. Шемякин, Москва 1875, с. I–VIII. Části německého originálu z roku 1589 publikoval ve své práci F. von Adelung, *Des Römischen Kaisers Gesandten Niklas von Warkotsch Reisen nach Moskau, in den Jahren 1589, 1593 und 1594*, „St. Petersburgische Zeitung“, 1840, s. 1–19; Idem, *Kritisch-literarische Übersicht der Reisenden in Russland, bis 1700*, Bd. 1, St. Petersburg–Leipzig 1846, s. 401–427.

³⁸ Návrh porovnat oba výše uvedené prameny představila již dříve S. Mathauserová – překladatelka rozsáhlých částí ruských zpráv z pobytu císařských kurýrů v Moskvě do češtiny. Autorka však nenavrhl žádnou teorii ohledně rozdílných informací v ruské a španělské verzi, srov.: *Poselství carských a císařských kurýrů. Řezno–Praha–Videň–Moskva 15.–17. století*, překl. S. Mathauserová, Praha 2000, s. 128, pozn. 1.

ském dvoře nebyla až tak velká, což mohlo vést k odlišnému pochopení diplomatického jazyka na jednotlivých audiencích³⁹. Nedá se ani vyloučit možnost, že autoři hodnocení zaznamenali pouze ty informace, které odpovídaly jejich zájmům nebo zapsali pouze to, co se hodilo do karet vlastní administrativě.

Dle relace Mikuláše Varkoče se první audience na carském dvoře konala 20. dubna 1589. Pro připomenutí ruský protokol hovoří o 6. [16.] dubnu. Slezského šlechtice mělo doprovázet 200 bojarů na koních ve slavnostním oděvu. Císařský posel postřehl, že speciálně na jeho čest jej mezi městskou branou a Kremlem vítala carská garda v počtu 3000 střelců v plné slavnostní zbroji. Po vstupu do palácových pokojů si všiml, že všichni přítomní hodnostáři měli na hlavách čapky, které si sundali až na pokyn mistra ceremoniáře. Setkání s carem Fjodorem Ivanovičem se konalo ve zvláštní audienční komnatě. Vládce seděl na nádherném trůně, na hlavě měl zlatou korunu vykládanou smaragdy, diamanty a rubíny, a v ruce třímal žezlo a jablko. Nejprve došlo na přivítání a předání slavnostních darů císařského posla, mezi kterými ale chyběl, stejně jak uvádějí ruské zdroje, dar císaře Rudolfa II. v podobě několika cenných koní, které se z důvodu blokády hranic nepodařilo převést přes území Polska. Zmíněné oře Mikuláš Varkoč nazývá „caballos de *España*“⁴⁰, jedná se tedy o koně španělské (andaluské), a ne indické a neapolské, jak by si přál ve svém hodnocení úředník moskevské dvorské kanceláře⁴¹. Po předání darů začalo samotné jednání. Slezský šlechtic uvádí, že slova cara Fjodora byla velmi skrovná a omezila se pouze na položení jedné otázky: ohledně zdraví císaře Rudolfa II. Podle ruské relace se vládce Rusi ptal také na zdraví arcivévody Maxmiliána. Obě relace, ruská i španělská, jsou ale shodné v tom, že rozhovory s císařským poslem vedla 5 členná bojarská rada. Podle M. Varkoče ale tématem jednání nebyla turecká a tatarská problematika, jak uvádí ruské texty, ale pouze všeobecně ohrožení ze strany Osmanské Porty a možnosti jejího zastavení. Byly zmíněny také záležitosti arcivévody Maxmiliána a politická situace v Evropě. Zde moskevský dvůr deklaroval připravenost poskytnout císaři Rudolfovi II. na jeho kroky dosti velkou finanční subvenci ve výši 3 000 000 zlatých, eventuelně jejich ekvivalent v čistém stříbrě⁴².

Krátce po první audienci, přesněji v noci 27. dubna 1589, tři hodiny před úsvitem, shořel velký dřevěný dům, který hostil Mikuláše Varkoče s doprovodem. On sám se zachránil, ale stihnul vynést pouze listiny, ostatní věci strávil oheň. Ráno se objevil

³⁹ Dle názoru českého badatele J. Polišínského M. Varkoč „uměl zjevně polsky a rozuměl i rusky“, srov.: J. Polišínský, *Studie o poselství z Prahy do Moskvy roku 1589 a o jeho významu*, [in:] *Poselství – La misiõn*, s. 13. Tento názor však vzbuzuje podložené pochybnosti, zejména pokud zvážíme fakt, že jak v samotné M. Varkočově relaci, tak i v moskevských protokolech tzv. poselského prikazu nacházíme informace, že jmenovaný císařský vyslanec při komunikaci s představiteli moskevského dvoru používal tlumočnický, srov.: *Poselství – La misiõn*, s. 58, 61, 99, 103; *ИДС*, т. 1, стр. 1355–1359, т. 2, стр. 40. Zato není pochyb o tom, že slezský šlechtic plynule ovládal polštinu. Svědčí o tom ruské komentáře v dokumentech z roku 1589 – „переводъ съ Полскаго писма, что даль речемъ своимъ цесаревъ посоль Миколай Варкачь“, a také z 10. [20.] února 1595 – „Миколай Варкачь прислалъ писмо по Полски“, srov.: *ИДС*, т. 2, стр. 158.

⁴⁰ *Poselství – La misiõn*, s. 46, 88.

⁴¹ *Poselství carských a císařských kurýrů*, s. 104, 128, pozn. 2.

⁴² „Tres millones de florines todos en ladrillos de plata“, srov.: *Poselství – La misiõn*, s. 43–56, zejména s. 56.

vyslanec cara Fjodora s projevy spoluúčasti a příslibem vynahrazení vzniklých škod. Na tom slezský šlechtic netrval, čímž si zřejmě získal uznání Borise Godunova. V té době do Moskvy dorazila zpráva o blížících se krymských Tatarech o síle 80 000 bojovníků pod vedením samotného chána (Gazi II. Gireje), kteří se přesouvali stepí mezi Donem a Dněprem⁴³. Když se o tom dozvěděl car, vyslal sice proti nim svá vojska, ale ozbrojenému střetu nebyl nakloněn. Místo toho se v tatarském ležení objevili moskevští vyslanci. Předali chánovi dary a žádali o upuštění od agresivních úmyslů a stočení sil kočovníků na jiný cíl. Mise splnila svůj úkol. Carská vojska se vrátila domů⁴⁴, a krymští Tataři vpadli do Polska, spálili ukrajinské země a své drancování zastavili až ve Lvově⁴⁵. Je nepochybné, že carská vláda během probíhajících rozhovorů podplatila vládce krymské hordy a přesvědčila ho, aby zaútočil na politického rivala Ruska, což ovšem bylo před očima veřejnosti pečlivě utajeno, stejně jako před M. Varkočem, který neznal obsah jednání mezi ruskými vyslanci a Gazi II. Girejem.

Mnohem zajímavější, co se tatarské problematiky týče, byly rozhovory probíhající 20. června 1589, během separátního setkání Mikuláše Varkoče s carským švagrem Borisem Godunovem v jeho rezidenci. Bez neustále intrikujících rivalů se B. Godunov vyjadřoval mnohem otevřeněji a odvážněji, čímž odkryl mnohé detaily, které nám neposkytuje žádný jiný pramen. Podle jeho názoru měl černomořským kočovníků stranící předchůdce Zikmunda III. Vasy, Štěpán Báthory, během Livonské války natolik naléhat na tureckého sultána, až se týž rozhodl vyslat do Moskvy poselstvo s žádostí o obnovu tatarských chanátů: kazaňského, astrachaňského a teregského, které dříve k Rusku připojil Fjodorův otec Ivan IV. Hrozný⁴⁶. Pikantní na té informaci je fakt, že carským zástupcem v Kazani a Astrachani byl v té době sám Boris Godunov⁴⁷. Dle posledně jme-

⁴³ Velmi často z německého originálu Varkočova textu ještě v 19. století citoval badatel F. von Adelung. V jedné ze svých prací informuje, že dům, ve kterém přebýval císařský posel, shofel 12. dubna (*Am 12. April*). Toto datum pak změnil ve své následující publikaci, kde uvádí 17. dubna (*Am 17. April*). Co se týče tatarských sil, které zaútočily na jižní oblasti moskevského státu, autor vždy uvádí 8000 osob (*8000 Mann*), srov.: F. Von Adelung, *Des Römischen Kaisers Gesandten Niklas von Warkotsch*, s. 7; Idem, *Kritisch-literarische Übersicht der Reisenden in Russland*, s. 410–411. Dle výsledků výzkumu odborníků na dané téma, je možno přijmout, že počet mobilního vojska Krymského chanátu ve výši 8000 ozbrojenců se zdá být pravděpodobnější, než číslo 80 000, které uvádí španělský překlad M. Varkočovy relace, srov.: J. Woliński, *Żórawno*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, 2, 1930, 2/1, s. 47–48; O. Górka, „*Ogniem i mieczem*” a *rzeczywistość historyczna*, Warszawa 1934, s. 119, 121; Idem, *Uwagi orientacyjne o Tatarach polskich i obcych*, Zamość 1935, s. 47; S. M. Kuczyński, *Tatarzy pod Zbarażem (Artykuł polemiczny)*, [in:] Idem, *Studia z dziejów Europy Wschodniej X–XVII w.*, Warszawa 1965, s. 227–245. Poslední autor se domnívá, že maximální počet bojeschopných krymských jednotek mohl dosáhnout 60 000, vychází však při tom z informací ze 17. století, takže téměř o 100 let později.

⁴⁴ *Poselství – La misiön*, s. 56–57, 98–99.

⁴⁵ L. Podhorodecki, *Chanat Krymski*, s. 120.

⁴⁶ *Poselství – La misiön*, s. 76, 118. Varkoč uvádí B. Godunovův výrok teprve na konci své relace, až po popisu svého odjezdu z Moskvy, ale není možno ji přiřadit k jinému kontextu, než k setkání z 20. června 1589. To neznamená, že by se názor carského hodnostáře, že polský král Štěpán Báthory podporoval Turky a Tatary, měl zakládat na pravdě. Na tomto místě je třeba připomenout cennou rozpravu na toto téma z pera L. Boratyňského, *Stefan Batory i plan ligi przeciw Turkom (1576–1584)*, Oświęcim 2016, zejména s. 106–112.

⁴⁷ *ИИАС*, т. 1, с. 1186, 1191.

novaného je třeba polskou podporu černomořských kočovníků považovat za ztrátu cti falešných křesťanů, kteří otevřeně podporují boječtivý islám⁴⁸. Zároveň navrhl vyřídit si to společnými silami s jedněmi i druhými, k čemuž měla být určena finanční podpora pro habsburský dům zmiňovaná během první audience na carském dvoře⁴⁹.

Mikuláš Varkoč neměl v úmyslu polemizovat s Godunovem ve věci, která přesahovala jeho mandát, tím víc, že zrovna otevřený polsko-habsburský vojenský konflikt nebyl až tak v zájmu císaře Rudolfa II.⁵⁰ M. Varkoč tedy debatu stočil poněkud jiným směrem, konkrétně chtěl přesvědčit carova švagra, aby Moskvou nabízené peníze byly použity na sestavení vojska v německých zemích a Itálii, které by následně bylo použito pouze proti Tatarům. Tuto armádu by naverbovala habsburská administrativa a společně s vlastním vojskem by sjednocené křesťanské síly směřovaly na černomořské kočovníky a odtud dále do hloubi Krymského chanátu. Toto je fragment zajímavého výroku, který je, jak bylo řečeno, dostupný pouze ve španělské verzi: „el año entero y seria muy acertado que su Alteza por la suya destruiesse los Tartaros Pericopios, llamados en Moscovia Crimenses y que con el dinero que su Alteza imbiaria a las nuestras levantariamos sol dados alemanes y italianos, de los quales podiamos haser gran numero y con ellos la impresa por allá, que seria penetrar las entrañas”⁵¹.

Setkání M. Varkoče s B. Godunovem zmiňují i ruské prameny, ty ale neobsahují žádné detaily na téma politických plánů ohledně Krymského chanátu. Zde se pouze uvádí, že se císařský posel během rozhovorů s carským švagrem odvolával na list Rudolfa II., ve kterém císař navrhl vytvoření křesťanské koalice „против Турского Салтана и его помочников”⁵², čili také proti Tatarům. Není však nejmenší pochyb o tom, že tatarská problematika opravdu byla obsahem debaty obou hodnostářů, což potvrzují i závěry dnešních badatelů. Ti také připomínají vážnou roli, kterou v oboustranných jednáních hrála finanční stránka věci⁵³. Podle Ruslana Skrynnikova – okolnost, že byla vídeňskému dvoru nabídnuta vysoká finanční podpora „nemohla nevzbuzovat myšlenkovou asociaci se slavností po pohřbu krymského chána”⁵⁴.

⁴⁸ I když obvinění vyslovená Borisem Godunovem na adresu Poláků o jejich náklonnosti k muslimským Turkům a Tatarům nebyla spravedlivá, minimálně důvody k takovéto formulaci byly z jeho pohledu správné. Vedla jej k tomu obava o bezpečnost vlastních hranic, srov.: S. Grzybowski, *Organizacja polskiej służby dyplomatycznej w latach 1573–1605*, [in:] *Polska służba dyplomatyczna XVI–XVIII wieku*, red. Z. Wójcik, Warszawa 1966, s. 178–201; H. Wisner, *Dyplomacja polska w latach 1572–1648*, [in:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. 2: 1572–1795, red. Z. Wójcik, M. Biskup, Warszawa 1982, s. 71.

⁴⁹ *Poselství – La misiön*, s. 61–74, 102–114.

⁵⁰ P. P. Szpaczyński, *Mocarstwoowe dążenia Zygmunta III*, s. 28.

⁵¹ *Poselství – La misiön*, s. 70, 112: „Domnívám se [uvedl Mikuláš Varkoč – N. M.], že by bylo nanejvýš vhodné, kdyby Jeho Veličenstvo [car Fjodor – N. M.] osobně zničil perekopské Tatary, které v Moskvě nazývají Krymčakami, a kdybychom za peníze, které nám Jeho Veličenstvo [car Fjodor – N. M.] jistě poskytne, naverbovali německé a italské vojáky, v co možná největším množství, kteří by měli za úkol proniknout do hloubi jejich území [Tatarů – N. M.]”.

⁵² *ИАС*, т. 1, с. 61–74, 102–114: „proti tureckému sultánovi a jeho pomocníkům”.

⁵³ H. Uebersberger, *Österreich und Russland*, s. 542; A. В. Флоровский, *Чехи и восточные Славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X–XVIII)*, т. 1, Прага 1935, с. 185.

⁵⁴ R. Skrynnikow, *Borys Godunow*, s. 43.

Dle názoru císařského posla měla být tatarská problematika, kromě jednání u B. Godunova, také tématem druhé audience na carském dvoře, která se konala 2. [21.?] června 1589.⁵⁵ Když toho dne slezský šlechtic dorazil do Kremlu, přivítala jej carská garda vyrovnaná v počtu 6000 střelců před panovníkovým palácem. Po uvedení do audienčního sálu musel opět konstatovat, že ruský vládce byl i tentokrát na slovo skoupý, když se omezil na položení pouze několika otázek ohledně toho, jak se host cítí a jak je spokojen s ubytováním. Stejně jako při předchozí audienci byl car obklopen 5 členy tajné rady, kteří hovořili jménem svého monarchy na různá témata mezinárodní politiky. Novinkou byla tatarská otázka, která byla dle názoru moskevských úředníků úzce spjata s otázkou tureckou a dokonce i s polskou a švédskou: „el sultan (assi llaman el Turco) no solamente por si, pero aun tambien por sus discipulos los Polacos, Suecos y Tartaros Pericopios trataba con gran cuidado (destruyendo la christiandad) de ampliar y acresentar su poderio y tirania y que algunos desleales y malos christianos, postpuesta su propia honrra y consciencia, por solo su proprio interes le ayudan para lo dicho”⁵⁶. Tímto stanoviskem moskevský dvůr císařské straně nabízel uzavření trvalého protitureckého (a tedy i protikrymského) vojenského spojení, které by bylo podporované Persií a jinými asijskými státy. Dohoda by byla také v zájmu habsburského domu v oblasti politiky vůči Polsko-litevské unii. V této souvislosti měla carská strana vynaložit úsilí, aby se polským králem stal bratr Rudolfa II. – arcivévoda Maxmilián.

Z krátké relace o třetí audienci na moskevském dvoře – dle M. Varkoče konané 30. června⁵⁷, a dle ruských protokolů 15. [25.] června 1589 – vyplývá, že se ani habsburský posel ani carští hodnostáři nevěnovali tatarské otázce. Tak lze přinejmenším soudit ze zprávy dochované ve španělské verzi⁵⁸.

Na závěr svého hodnocení pobytu v hlavním městě Rusi se Mikuláš Varkoč pokusil shrnout své působení a definovat závěry. Při té příležitosti se také vyjádřil k popisu, který by – podle jeho názoru – mohl charakterizovat mentalitu obyvatel této severské země, tolik vzdálené od rodného Slezska a zmínil také otázku Tatarů. Byl mimo jiné toho názoru, že ačkoliv se některé zvyky „Moskalů“ zdají být barbarské, přesto jsou to křesťané plní hluboké víry a nekompromisní vůči křivopřísežníkům. Zde měl Slezan zřejmě na mysli časté žehnání se v kostele znakem kříže (zprava doleva)⁵⁹, odvolávání

⁵⁵ Ve španělské verzi se objevuje datace „2 de junio“, kterou vydavatel díla opravil na „22 de junio“, srov.: J. Polišenský, *Studie o poselství z Prahy do Moskvy roku 1589 a o jeho významu*, [in:] *Poselství – La misiōn*, s. 18; s. 72, pozn. 37; s. 114, pozn. 37. Přesto je třeba připomenout, že podle ruských protokolů vedených dle juliánského kalendáře, se audience konala „Юния въ 11 день“, srov.: *ИЛС*, т. 1, стб. 1177, což dle gregoriánského kalendáře vychází na 21. června.

⁵⁶ *Poselství – La misiōn*, s. 72, 114: „Sultán (jak nazývají tureckého vládce) nejen sám, ale skrze své učně: Poláky, Švédy a perekopské Tatary, bude velmi usilovat (ničic při tom křesťanství) o rozšíření a rozmnožení svého panství a tyranie, a někteří nevěrní a špatní křesťané, nedbajíc o vlastní čest, mu v tom vědomě pomáhají, kvůli svému vlastnímu zisku”.

⁵⁷ Podle ruských protokolů uložených ve fondu tzv. poselský prikaz, se třetí audience císařského vyslance na moskevském dvoře konala „Юния въ 15 день, въ Неделю“, čili 15. [25.] června, srov.: *ИЛС*, т. 1, стб. 1190.

⁵⁸ *Poselství – La misiōn*, s. 73–74, 115–116.

⁵⁹ Srov.: B. Uspienski, *Krzyż i kolo. Z historii symboliki chrześcijańskiej*, tłum. B. Żyłko, Gdańsk 2010,

se na Trojjediného Boha⁶⁰, a také religiózní gesto líbání kříže, používané v Rusku při skládání přísahy, za jejíž porušení hrozilo množství duchovních i světských sankcí⁶¹. M. Varkoč se s tímto rituálem setkal během pobytu v Moskvě, a sám dokonce jménem Rudolfa II. líbal kříž na znamení dohody uzavřené s carskou stranou⁶². Proto důsledně dodržoval zvyky svých hostitelů, aby ti v budoucnu neporušovali uzavřené sliby. Při té příležitosti zmínil, že moskevský dvůr by mohl císaři velmi uškodit, pokud by se cítil oklamáný, ale stejně tak – pokud bude brán vážně – mohl by se ukázat jako velmi nápomocný, zejména co se týče tatarského ohrožení. Neboť jak Rusko, tak i jeho sousední orientální státy, jako například Persie, výrazně chrání Evropu před „Tartaros asiaticos“, čili asijskými Tatary. Nabádal při tom k ustanovení ligy, jejíž součástí se měli stát panovníci uvedených států (Německé říše, Ruska, Persie), kteří by byli schopni vojensky vystoupit proti „Tartaros y Turcos“. V opačném případě by totiž posledně jmenovaní uzavřeli mír s Persií a s podporou Poláků by mohli dostat habsburské země do velmi nebezpečné situace⁶³. Slezským šlechticem uvedené obavy, i když velmi spekulativní, nebyly úplně bezdůvodné. Stojí za to alespoň připomenout, že perský šáh Abbás I. Veliký příliš nespěchal s uzavíráním protitureckého a protitatarského spojenectví s Ruskem a Habsburky⁶⁴.

V posledních slovech, vlastně podobně jako v dřívějších částech své zprávy, dal M. Varkoč volný průchod nelibosti vůči polskému hejtmanu a kancléři Janu Zamojskému, což je pochopitelné s ohledem na fakt, že psal o politickém protivníku habsburského domu a zároveň původci škod způsobených v okolí Klučborku, kde měl slezský šlechtic své soukromé majetky. Císařský diplomat se také odolával na laskavost Rudolfa II. za jeho dlouholeté služby⁶⁵, což nedvojznačně vypovídá o tom, že to nedělal nezištně, spoléhal na odpovídající finanční ohodnocení, které by mu pomohlo zrekonstruovat zruinovaný majetek. A jestli ji skutečně dostal? Prameny takovou informaci nepodávají.

s. 29–35.

⁶⁰ *Poselství – La misiõn*, s. 61, 103.

⁶¹ H. Rüss, *Eid-Altrussland*, [in:] *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 3, München–Zürich 1986, s. 1690–1691; P. S. Stephanovich, *Der Eid des Adels gegenüber dem Herrscher im mittelalterlichen Rußland*, „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas“, 51, 2003, s. 497–505; Idem, *Крестоцелование и отношение к нему церкви в Древней Руси*, „Средневековая Русь“, 5, 2004, s. 86–113; Д. И. Антонов, *Клятва на кресте как феномен русской средневековой книжности*, „Источниковедение культуры: Альманах“, 1, 2007, s. 93–153; Idem, *Клятва и крест: проблема судебной присяги в древнерусской правовой культуре XVI–XVII вв.*, „Древняя Русь. Вопросы медиевистики“, 1, 2009, s. 42–53; Idem, *Клятва, присяга и крестоцелование в Средневековой Руси (XI–XVII вв.): общественная практика и ее культурное осмысление*, „Труды Историко-архивного института Российского государственного гуманитарного университета“, 38, 2011, s. 363–372; N. Mika, „Крестное целование“ – *geneza i praktyka stosowania przez władców ruskich, polskich i węgierskich (do końca XII wieku)*, [in:] *Rus' and countries of the latin culture (10th–16th century). Publication from the 6th International Scientific Conference, Krakow, 26th–28th November, 2015*, ed.V. Nagirnyy, Krakow 2016, s. 65–70 [Seria: *Colloquia Russica. Series I*, vol. 6].

⁶² *ПДС*, т. 2, стрб. 563–566.

⁶³ *Poselství – La misiõn*, s. 78, 119–120.

⁶⁴ J. Procházka, *Habsburská monarchie a státy východní Evropy*, s. 267.

⁶⁵ *Poselství – La misiõn*, s. 78–79, 120.

Víme pouze, že 21. května 1591 Mikuláš Varkoč učinil nákladné přípravy na svatbu své dcery⁶⁶, kterou také zřejmě zajistil odpovídajícím věnem.

23. července [2. srpna] 1589 císařský posel opustil Moskvu a vydal se se svým doprovodem na zpáteční cestu, která – nejprve na 40 vozech, poté námořní lodí a opět na vozech – vedla přes Vologdu, Kolmogoru, Archangelsk, Amsterdam a Hamburk do Prahy. Při příchodu na dvůr Rudolfa II. Mikuláš Varkoč předal listy cara Fjodora i Borise Godunova a sdělil informace, které získal. Ukázalo se však, že detailní plány dojednávané na carském dvoře nyní již ztratily politický význam. Císařská administrativa pod tlakem Apoštolské stolice nečekala na výsledky moskevských jednání a rozhodla se urovnat vztahy s Polsko-litevskou unií⁶⁷. Dne 9. března 1589 polští a habsburští vyjednávači uzavřeli Bytomsko-Będzinský traktát, na základě kterého byl ze zajetí v Krasnystawu propuštěn arcivévoda Maxmilián a císař Rudolf II. se zavázal ukončit započatá jednání s Moskvou.⁶⁸ I když Maxmilián v rozporu s traktátem nepřestal užívat titul polského krále, obě strany se výrazně snažily nalézt dohodu, která by se obešla beze zbraní. K plné normalizaci vztahů došlo zároveň s uzavřením manželství Zikmunda III. Vasy se sestřenicí Rudolfa II. Annou dne 3. května 1592⁶⁹.

V závěrečném shrnutí můžeme konstatovat, že habsburská poselstva vyslaná v letech 1587–1589 na moskevský dvůr měla v zásadě dva hlavní cíle. Zaprvé – zrušení dynastického svazku Polsko-litevské unie se Švédskem, který byl nebezpečný pro obě strany a dosazení arcivévody Maxmiliána, bratra císaře Rudolfa II., na polský trůn. Zadruhé – zastavení turecké expanze v Evropě a s ní spojených tatarských nájezdů. Byla zvažována také varianta likvidace Krymského chanátu. Odtud plynula nabídka moskevské vlády poskytnout vídeňskému dvoru vysokou finanční podporu ve výši 3 000 000 zlatých ve stříbře. Problémem v pochopení všech složitých otázek souvisejících s prezentovanou tematikou jsou obsahově rozdílné písemné relace z pobytu Mikuláše Varkoče v Moskvě. Jedná se o dochované protokoly tzv. poselského prikazu – v ruském jazyce, a závěrečné hodnocení samotného M. Varkoče – dochované ve španělském překladu. V těchto textech popsaná tatarská otázka prezentuje rozdílnou chronologii událostí i odlišné detaily z průběhu jednotlivých rozhovorů. Přesto není pochyb o tom, že ohrožení ze strany Tatarů stejně jako Turků a dokonce Poláků, Litevců a Švédů vy-

⁶⁶ *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* in Wien: *Akt (Sammelakt, Grundztl., Konvolut, Dossier, File)*, sygn. AT-O-e2StA/FHKA SUS Fam. A. W 40.

⁶⁷ Cz. Nanke, *Z dziejów polityki Kuryi rzymskiej*, s. 58–109; M. Banaszak, *Z dziejów dyplomacji watykańskiej. Poselstwa obediencyjne w latach 1534–1605*, cz. 2: *Dzieje poselstw polskich*, Warszawa 1975, s. 199; P. P. Szpaczyński, *Mocarstwowe dążenia Zygmunta III*, s. 98.

⁶⁸ Andrzej Wolan, *Oratio ad illustrissimos principes et magnificos dominos Invictissimi Romanorum Imperatoris Rudolphi et serenissimi Polonorum regis Sigismundi legatos ad Bendzinum pacis constituendae causa congregatos anno Domini 1589*, Kraków 1589, pag. 1–6 (Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. XVI. Qu. 2512); E. Rykaczewski, *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, t. 2, Berlin–Poznań 1864, s. 38–44; K. Lepszy, *Rzeczypospolita Polska w dobie sejmów inkwizycyjnego 1589–1592*, Kraków 1939, s. 1–5.

⁶⁹ Svatba se dne 3. května 1592 konala *per procura* ve Vídni, tu následně doplnila korunovace Anny dne 31. května 1592 v Krakově, srov.: Z. Wdowiszewski, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Kraków 2005, s. 224.

budovalo most, který spojil vzdálené partnery dialogu. Tímto způsobem přinejmenším vnímaly tyto záležitosti dvory v Moskvě a ve Vídni v letech 1587–1589.

*

Norbert Mika, *Tatar case in political missions of messengers and emperor's delegates at the court in Moscow in years 1587–1589*

The political envoys sent by the Habsburgs to the Moscow court in years 1587–1589 had two essential aims. The first aim was to break a dangerous dynastic union between Poland and Sweden and introduce Maximilian III, the Archduke of Austria and emperor Rudolph II's brother, to the Polish throne. The second was to prevent Turkish expansion in Europe and its resulting Tatar invasions. Even a dissolution of the Crimean Khanate had been considered at one point. This in turn resulted in the Moscow authorities offering substantial financial subsidies to the Viennese court; these amounted to 3 million either guilders or florins, counted in silver ingots. Contradicting reports from Nicolas Warkotsch's stay in Moscow pose a problem in considering all the complex issues related to this article's subject matter. Particularly unclear are the protocols from the so-called Posolsky prikaz – in the Russian language – as well as the report written by Warkotsch himself and translated from Spanish. The Tatar matter discussed in these documents shows incompatible chronology of events and details from conversations on the topic. There are no doubts that the threat from the Tatars as well as from Turks and even Poles, Lithuanians and Swedes formed a bridge between distant dialogue partners. This is in any case how the matter had been seen by the courts in Moscow and Vienna in years 1587–1589.

*

Норберт Мика, *Татарский вопрос в политических миссиях императорских посланников и делегатов к московскому двору в 1587–1589 гг.*

Политические посланники, отправленные Габсбургами к московскому двору в 1587–1589 гг., должны были реализовать две основные цели. Первая заключалась в том, чтобы разбить опасный династический союз между Польшей и Швецией и привести на польский престол Максимилиана III, эрцгерцога Австрии и брата императора Рудольфа II. Вторая предполагала предотвратить турецкую экспансию в Европу и, как ее следствие, татарские вторжения. В какой-то момент рассматривалась даже возможная ликвидация Крымского ханства. Для достижения поставленных целей венский двор готов был предложить властям Московского государства значительные финансовые субсидии в размере 3 миллиона гульденов или флоринов в серебряных слитках. Существенную проблему при изучении всех сложных вопросов, связанных с предметом этой статьи, составляют противоречивые сообщения о пребывании в Москве

Николаса Варкоча. В частности, имеются ввиду различия между протоколами так называемого Посольского приказа, написанными на русском языке и отчетом, написанный самим Варкочем и сохранившимся на испанском языке. При описании татарского вопроса в этих документах наблюдаются различия в хронологии событий и в деталях переговоров. Нет никаких сомнений в том, что угроза со стороны татар, а также турок и даже поляков, литовцев и шведов построила мост, который соединил в диалоге далеких партнеров. Именно так это рассматривалось правящими домами в Москве и Вене в 1587–1589 гг.